

Skal, het EKO-keurmerk, en de waarheid

Op 18 en 19 oktober 2000 besteedde het actualiteitenprogramma NOVA aandacht aan de betrouwbaarheid van het EKO-keurmerk van Skal. In de uitzendingen werden drie voorbeelden gegeven waarbij het EKO-keurmerk ten onrechte verleend zou zijn (teakhout uit Costa Rica, sesamzaad uit Ethiopië en bietsuiker uit Slowakije). Deze uitzendingen veroorzaakten veel ophef, uiteraard vooral in de ‘biologische’ wereld. In diverse kranten en tijdschriften verschenen berichten, en in de tweede kamer werden vragen gesteld. Skal kwam direct met de verzekering dat de betrouwbaarheid van haar EKO-keurmerken nooit in het geding is geweest. Skal argumenteerde:

Ondanks de communicatieve en procedurele onvolkomenheden is de geloofwaardigheid van het EKO-keurmerk niet in het geding. Met betrekking tot de drie genoemde zaken zijn geen producten op de markt gebracht die ten onrechte het EKO-keurmerk voeren.¹

Ondanks deze zelfverzekerde reactie liet Skal een onderzoek instellen door een ‘onafhankelijke onderzoekscommissie’:

Naar aanleiding van de NOVA-uitzending van afgelopen week zal een onafhankelijke onderzoekscommissie zich op korte termijn buigen over de drie genoemde gevallen en de controlesystematiek van Skal in het algemeen. De uitkomst van dit onderzoek zal te zijner tijd integraal bekend worden gemaakt.²

De instelling van de onafhankelijke onderzoekscommissie werd vervolgens gepresenteerd:

De commissie bestaat uit voorzitter Dick Westendorp (oud-directeur Consumentenbond) en de leden Bouke Meekma (directeur Certificatie en Keuringen bij Kiwa N.V.) en Jac Meijs (coördinator biologische landbouw aan Wageningen Universiteit en Research Centrum). Het adviesbureau Berenschot en het adviesbureau Huijskens & Itha zijn verantwoordelijk voor onderzoek, projectbegeleiding en communicatie.

Het is de bedoeling dat de commissie in januari 2001 zal rapporteren. De uitkomsten van het onderzoek zullen openbaar worden gemaakt.³

De onafhankelijke onderzoekscommissie zou haar bevindingen dus uiterlijk eind januari 2001 presenteren. Maar toen gebeurde er iets uitzonderlijks. De commissie gaf haar opdracht aan Skal terug omdat:

Skal niet geïnteresseerd bleek in het uitgebreide en organisatiebrede onderzoek dat de commissie voor ogen had.⁴

Skal maakte niet bekend wanneer de onderzoekscommissie haar opdracht teruggaf, maar wachtte in ieder geval wel tot de uiterste datum waarop de onderzoekscommissie had zullen rapporteren. Na de mededeling van de teruggave van de opdracht door de oorspronkelijke onderzoekscommissie meldde Skal dat zij intussen KPMG had opgedragen een beperkt onderzoek uit te voeren:

KPMG zal in het onderzoek, dat eind april afgerond moet zijn, ook aandacht besteden aan de procedures rondom controle en certificering van producten met het EKO-

keurmerk. De resultaten van het onderzoek zullen door Skal openbaar gemaakt worden.⁵

Medio mei 2001 maakte Skal het rapport van KPMG publiek.⁶ Dit rapport schildert, hoe omzichtig geformuleerd ook, een ontluisterend beeld van de organisatie en de werkwijze van Skal. Ik kan dan ook iedereen aanraden het volledige KPMG-rapport te lezen en niet slechts de samenvatting of het persbericht van Skal.⁷ Na publicatie evenwel verkondigde Skal dat het rapport ze zou vrijpleiten van de door NOVA geuite beschuldiging:

Skal is tevreden met de duidelijkheid die het onderzoek heeft gegeven. Voor Skal betekent de uitkomst dat de consument erop kan blijven vertrouwen dat het EKO-keurmerk staat voor een product van biologische oorsprong.⁸

In *NRC Handelsblad* verschenen echter vrijwel onmiddellijk kritische berichten. Het hoofdartikel van Joep Dohmen kopte:

EKO-keurmerk is niet betrouwbaar.⁹

Waarna Dohmen direct de belangrijkste conclusie van het KPMG-rapport samenvatte:

Het EKO-keurmerk en de aanduiding 'biologisch' op verpakkingen bieden niet de zekerheid dat producten ook daadwerkelijk biologisch zijn.

Een dag later publiceerde Margriet Oostveen een uitgebreid artikel waarin zij nader inging op de merkwaardige verwickelingen in de zaak rond het sesamzaad uit Ethiopië: het met DDT gecontamineerde sesamzaad was uiteindelijk, met uitdrukkelijke goedkeuring van Skal, vermengd met 'zuiver' sesampasta op de Nederlandse markt gekomen. Bovendien nam ook Oostveen de algemene conclusie van het rapport over:

[...] noch EKO-logo's noch het predikaat 'biologisch' bieden de zekerheid dat producten in de winkel ook echt te vertrouwen zijn. De casus van het sesamzaad geeft precies aan waarom.¹⁰

Het onderscheid tussen procescertificering en productcertificering

De kritische artikelen van Dohmen en Oostveen in *NRC Handelsblad* lokten bij Skal en Platform Biologica¹¹ reacties uit. Skal verdedigde zich als volgt:

Naar aanleiding van het KPMG-rapport m.b.t. Skal en het EKO-keurmerk zijn diverse artikelen in de pers verschenen.

Deze betreffen vooral de constatering dat het EKO-keurmerk op het product een PRODUCTcontrole doet vermoeden terwijl het een aanduiding is voor een gecertificeerd productiePROCES.

We willen daarom bij deze nog eens benadrukken dat Skal geheel volgens de wettelijke eisen het productiePROCES controleert en dat de PRODUCTEN die daaruit voortkomen, de aanduiding "biologisch" mogen voeren wanneer ze op de markt worden gebracht.

De aanduiding "biologisch" op het product is wettelijk beschermd op basis van de Landbouwkwaliteitswet en de EU-verordening voor biologische productie.

*Wanneer het biologische productiePROCES door Skal gecertificeerd is mogen de PRODUCTEN het EKO-keurmerk voeren.*¹²

Een opvallende verdediging. Eigenlijk stelt Skal hier: „We hebben jullie altijd al gezegd dat ons EKO-keurmerk biologische ‘processen’ garandeert maar geen garantie biedt dat de ‘producten’ zelf ook inderdaad biologisch zijn”. Des te vreemder is het dat uitgerekend Skal, voor potentiële klanten, haar EKO-keurmerk als volgt aanprijst:

*Het keurmerk is in het leven geroepen als communicatiemiddel naar de consument. Het geeft de consument de garantie dat het gaat om een objectief gecontroleerd product. Is uw product voorzien van het EKO-keurmerk, dan kunt u ervan verzekerd zijn dat uw product duidelijk meerwaarde heeft. Het gebruik van het EKO-keurmerk kan los van de Skal controle geregeld worden.*¹³

Ook het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), dat Skal en het EKO-keurmerk een warm hart toedraagt, is pertinent:

*Skal controleert de producten vanaf het land en de stal tot in de winkel.*¹⁴

Daarnaast vermeldden, tot voor kort, alle ‘biologische’ producten van Albert Heijn (‘AH Biologisch’):

“Het EKO keurmerk geeft u de garantie van biologische producten”.

Zuiver juridisch zal het allemaal wel kloppen: EKO-keurmerk en ‘biologisch’ vormen dan feitelijk een tautologie.¹⁵ Maar zo vat de consument de term ‘biologisch’ uiteraard niet op. Ook KPMG worstelt blijkbaar met het onderscheid tussen procescertificering en productcertificering:

*Het is derhalve bij procescertificering mogelijk dat producten uit gecertificeerde processen toch niet voldoen aan de kwalificatie ‘biologisch’.*¹⁶

In de samenvatting van het rapport formuleerde KPMG heel voorzichtig:

*Uit ons onderzoek blijkt dat [...] door de huidige opzet van de ‘biologische’ certificering, namelijk ‘procescertificering’ conform Europese regelgeving, niet kan worden uitgesloten dat ‘producten’ ten onrechte worden gecertificeerd als ‘biologisch; [...] het EKO-keurmerk vooral een aanduiding op het product is, dat wordt gekoppeld aan ‘procescertificering’. Hierdoor worden bij [sic] EKO-producenten bij de consument mogelijk verwachtingen gewekt die de huidige (proces)certificering niet kan waarmaken.*¹⁷

Het kwalijke is dat Skal, het Ministerie van LNV en de diverse handelaren, waaronder Albert Heijn, de consument in de waan hebben gebracht en gelaten, dat het EKO-keurmerk een ‘product’certificaat is. Dit lijkt op misleiding en komt de geloofwaardigheid van Skal noch van het EKO-keurmerk ten goede.

De zaak Flor y Fauna

Het KPMG-rapport bespreekt de drie gevallen, die door NOVA belicht werden in haar uitzendingen van 18 en 19 oktober 2000. Een van die gevallen heeft Margriet Oostveen reeds behandeld in haar artikel in NRC Handelsblad. Een ander geval, waarvan ik zelf op de hoogte ben door mijn activiteiten als voormalig onderzoeker van de Alternatieve KonsumentenBond (AKB), betreft het 'EKO-teakhout' van de plantage Flor y Fauna in Costa Rica. Het KPMG-rapport in zake de EKO-certificering van Flor y Fauna bevat, naar mijn mening, enkele fouten.

Als onderzoeker bij de AKB stuitte ik, eind juni 1999, op een eigenaardige tegenspraak. Skal's *Nieuwsbrief*¹⁸ van zomer 1998 vermeldde dat Flor y Fauna was opgenomen op de lijst van 'nieuw aangeslotenen'.¹⁹ Maar het rapport van SmartWood/Rainforest Alliance, naar aanleiding van het aan Flor y Fauna uitgegeven FSC-certificaat,²⁰ berichtte juist dat Flor y Fauna reeds lange tijd chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest had toegepast. Deze tegenspraak verontrustte mij en daarom informeerde ik bij Skal. Jan Willen Heezen, destijds verantwoordelijk voor boscertificering bij Skal, stelde, tijdens een telefoongesprek op dinsdag 29 juni 1999, dat Flor y Fauna zowel gecontroleerd als gecertificeerd was door Skal. Ik belde vervolgens Paul Romeijn, die de zaak 'Flor y Fauna' bestudeerd had.²¹ Romeijn toonde zich evenzeer hoogst verbaasd over de EKO-certificering van Flor y Fauna en informeerde eveneens bij Skal. Ook hij kreeg (per e-mail, 1 juli 1999, 12.35 uur) door Heezen bevestigd dat Skal Flor y Fauna gecontroleerd en gecertificeerd had.

Geachte heer Romeijn,

Skal controleert Flor y Fauna niet op basis van de FSC richtlijnen. Dit wordt gedaan door Smartwood. Skal heeft de plantage gecontroleerd en gecertificeerd conform de biologische productiemethode (additioneel op de FSC certificering), [...].

*Ik hoop u hiermee voldoende [sic] te zijn geweest.
Met vriendelijke groet,*

*Jan-Willem Heezen
Programme Manager*

Nadat Romeijn Skal nogmaals per e-mail ondervroeg over de juistheid van de EKO-certificatie van Flor y Fauna gebeurde er iets vreemds: opeens zou Skal Flor y Fauna nooit gecertificeerd hebben. De voorzitter van Skal, Eric Goewie, schreef op donderdag 12 augustus 1999 in een e-mail aan Romeijn:

Ik vind het met name onjuist dat je wereldwijd hebt meegedeeld dat SKAL Flor y Fauna heeft gecertificeerd. Dat is en was niet zo.

Er was nu dus een dubbele tegenspraak.

(1) De afwijking met het FSC-rapport van SmartWood/Rainforest Alliance bleef bestaan: hoe had Skal het EKO-keurmerk kunnen toekennen aan Flor y Fauna terwijl publiekelijk bekend was dat Flor y Fauna pesticiden en kunstmest had toegepast?

(2) Hoe was het mogelijk dat Heezen eerst zei dat Flor y Fauna wel gecontroleerd en gecertificeerd was terwijl Goewie schreef dat Skal Flor y Fauna nooit gecertificeerd had?

In een poging de zaak definitief op te lossen, belde ik, enige tijd later, nogmaals met Skal. Op woensdag 18 augustus 1999 (12.35-12.43 uur) zei Heezen ook tegen mij dat Flor y Fauna nooit gecontroleerd en dus ook niet gecertificeerd was door Skal. Bovendien stelde hij nu dat „per begin 1999” Flor y Fauna op eigen initiatief de aanmelding bij Skal had ingetrokken.

Ik besloot de eigenaar van Flor y Fauna persoonlijk om opheldering te vragen en belde Ebe Huizinga en eveneens zijn zoon, Jan Huizinga. Ebe Huizinga stelde (woensdag 18 augustus 1999, 14.00-14.04 uur) dat Skal het bedrijf in Costa Rica begin 1999 had gecontroleerd en vervolgens gecertificeerd. Bovendien ontkende hij dat Flor y Fauna de aanmelding bij Skal ooit had ingetrokken. Ook Jan Huizinga bevestigde dat Flor y Fauna per 18 augustus 1999 nog aangesloten was bij Skal (woensdag, 18 augustus 1999, 13.57-14.00 uur).

Er bleven dus enkele met elkaar strijdige uitspraken bestaan. Ik besloot die voor te leggen aan Jan Holthuis, destijds de directeur van Skal. Ik zond Holthuis de volgende 10 vragen (fax, 25 januari 2000):

1)

Op welke gronden heeft Skal FyF het EKO-keurmerk toegekend? Het 'Public Certification Summary Report' over FyF van de Rainforest Alliance vermeldt over meerdere jaargangen het gebruik en de opslag van paraquat en andere chemische bestrijdingsmiddelen en het gebruik van kunstmest. Is er geen regel die het gebruik van paraquat en dergelijke middelen verbiedt voor EKO-gecertificeerde producten?

2)

Is er ooit hout (of houtproducten) van FyF met EKO-certificaat op de markt aangeboden?

3)

De heer J.W. Heezen, Coördinator Bosbouwprogramma van Skal, stelde op woensdag 18 augustus 1999, in een telefonisch gesprek met ondergetekende, dat Flor y Fauna nooit gecontroleerd en dus ook nooit met het EKO-keurmerk gecertificeerd was door Skal. Hoe moet ik zijn uitspraak interpreteren?

4)

Hoe is het mogelijk dat de heer E. Goewie, voorzitter van Skal, in een e-mail aan de heer P. Romeijn stelde dat FyF nooit gecontroleerd en gecertificeerd was door Skal (“was niet en is niet”)?

5)

Wanneer is FyF uit het EKO-programma van Skal verwijderd? Waar en wanneer is deze beslissing gepubliceerd?

6)

Waarom is FyF uit het EKO-programma van Skal verwijderd?

7)

Hoe kan een buitenstaander, bijvoorbeeld de AKB, zonder toestemming van Flor y Fauna, het Skal controlerapport van Flor y Fauna inzien?

8)

Hoeveel van dergelijke onterechte certificeringen zijn er in de geschiedenis van Skal voorgekomen? Met andere woorden, hoeveel bedrijven of producten zijn er ten onrechte met het EKO-keurmerk gecertificeerd en welke bedrijven of producten zijn dat?

9)

(Met betrekking tot vraag 8) Hoe zou een buitenstaander, bijvoorbeeld de AKB, achter deze ‘missers’ van Skal kunnen komen of hoe zou een buitenstaander dit kunnen controleren?

10)

Welke maatregelen zal Skal nemen om een misser, als de EKO-certificering van FyF, in de toekomst te voorkomen?

Holthuis antwoordde vervolgens per brief (26 januari 2000):

1)

Aan FyF is het recht verleend om gebruik te maken van het EKO-keurmerk voor producten die voldoen aan de geldende eisen. Het EKO-keurmerk wordt aan producten toegekend op basis van de normen voor biologische productie. Daarbij zijn de door u genoemde zaken inderdaad niet toegestaan. Tijdens de controle is door de beheerder verklaard dat geen chemisch synthetische bestrijdingsmiddelen en/of kunstmeststoffen gebruikt worden en tijdens controle is het gebruik van de genoemde middelen niet aangetoond.

2)

Nee

3)

Uw vraag luidde of FyF in 1999 gecontroleerd was. In 1999 heeft geen controle bij FyF plaatsgevonden.

4)

Dit moet berusten op een misverstand. Wellicht was de heer Goewie niet volledig op de hoogte van alle actuele zaken.

5)

FyF heeft op 18 juni 1999, na aanzegging van een controle door Skal, schriftelijk aangegeven haar contract niet willen voortzetten [sic]. FyF is 7 juli 1999 formeel bij Skal uitgetreden. Dit is bekend gemaakt middels de verwijdering van FyF uit de lijst van aangeslotenen bosbouw.

6)

Zie 5

Wij hopen u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben en hopen dat hiermee het dossier definitief gesloten kan worden.

Met vriendelijke groet,

J.J. Holthuis, Directeur

Holthuis bevestigde dus dat Flor y Fauna door Skal was gecontroleerd en gecertificeerd, maar hij ontkennde dat Flor y Fauna op 18 augustus nog steeds aangesloten was geweest. Bovendien beantwoordde Holthuis de vragen 7 tot en met 10 in het geheel niet. Ook het antwoord op vraag 4 is opmerkelijk. Hoe was het mogelijk dat de heer Goewie, voorzitter van Skal, niet juist geïnformeerd was?

KPMG stelt in haar rapport over de Flor y Fauna-zaak ('dossier teakhout'):

In chronologische volgorde weergegeven, hebben wij het volgende vastgesteld:

[...]

▪ *Medio juni 1999 bereikten Skal geruchten dat Flor y Fauna niet aan de gestelde eisen zou voldoen en derhalve ten onrechte voor het EKO-keurmerk gecertificeerd zou zijn.*

Skal heeft vervolgens een afspraak gemaakt met Flor y Fauna, teneinde deze geruchten ter plaatse te kunnen onderzoeken.

▪ *Flor y Fauna heeft kort daarna, te weten op 17 juni 1999, op het verzoek van Skal om een afspraak te maken gereageerd, door schriftelijk mede te delen niet langer geïnteresseerd te zijn in certificering door Skal. Op 7 juli 1999 heeft Skal de formele kennisgeving aan Flor y Fauna gezonden, dat zij niet langer gecertificeerd is en zich derhalve niet meer mag bedienen van het EKO-keurmerk.²²*

De chronologie van het KPMG-rapport lijkt mij niet in overeenstemming met de waarheid. De heren Huizinga vertelden mij op 18 augustus 1999 dat Flor y Fauna nog steeds aangesloten was bij Skal. Waarom zouden zij mij bij die gelegenheid niet de waarheid verteld hebben? Maar zelfs indien zij mij niet verzekerd hadden dat Flor y Fauna nog steeds was aangesloten bij en gecertificeerd door Skal, dan nog wekt de door KPMG gerapporteerde chronologie achterdocht, want waarom schreef Heezen aan Romeijn op 1 juli 1999 “*Skal controleert Flor y Fauna [...]*”, in de onvoltooid tegenwoordige tijd?

Er zijn ook logische redenen om aan te nemen dat Flor y Fauna niet spontaan en ook niet reeds op 17 juni 1999 de interesse in EKO-certificering verloren had:

(1) De certificering van Flor y Fauna was immers terecht geweest volgens Skal. In het KPMG rapport wordt het bij Skal bekende gebruik van pesticiden en kunstmest voor het EKO-keurmerk acceptabel genoemd. Met een wel heel curieuze redenering stelt KPMG:

Inzake de omschakeltermijn welke bij EKO-certificering (in de landbouw) van toepassing is, luidt de nadere mondelinge toelichting van Skal dat deze niet is verklaard, gelet op de lange groeiperiode van het natuurproduct en de door het management toegelichte toekomstplannen. Hierbij gaf Skal aan dat teakbomen enige tientallen jaren groeien en derhalve de omschakeltermijn daarom niet van toepassing verklaard zou kunnen worden.²³

Het KPMG-rapport bestempelt deze motivering terecht als ‘opmerkelijk’. Paul Romeijn zegt hierover:

Bosbouw kent veel langere groeiperiodes dan de landbouw. De lange groeiperiode vormt inhoudelijk op geen enkele wijze een aanleiding om de omschakeltermijn naar biologische bosteelt af te schaffen. En dan nog dit: het toedienen van kunstmest en bestrijdingsmiddelen gebeurt in de bosbouw normaal gesproken alleen op de kwekerij en in de eerste jaren na de aanplant. Daarna is het toedienen economisch niet meer rendabel. Met andere woorden, er is geen reden meer om zulke middelen daarna nog in te zetten en dat gebeurt in de praktijk ook vrijwel niet. Keurmerken zijn er om iets te onderscheiden. Zonder onderscheiding heeft een keurmerk geen waarde. Met het verlaten van de omschakeltermijn verlaat SKAL ook het onderscheidend vermogen van het EKO keurmerk voor de bosbouw. Dat is inderdaad opmerkelijk, zo bevestigen mij ook de collega's aan wie ik dit heb voorgelegd.²⁴

(2) Ook het argument dat de extra controle Flor y Fauna te duur zou worden, gaat niet op. Immers, de kosten van deze extra controle zouden niet op Flor y Fauna worden verhaald, maar, zoals ook het KPMG-rapport vermeldt, uit de algemene middelen van Skal betaald worden:

In de landbouw geldt een variabel tarief afhankelijk van de grootte van de aangeslotene. [...] Op deze wijze kan de controlecapaciteit en –frequentie gericht worden ingezet daar waar Skal dit nodig acht, zonder dat dit voor de specifieke aangeslotene een financiële consequentie heeft.²⁵

Een van de conclusies van het KPMG-rapport inzake het ‘dossier teakhout’ luidt:

Wat betreft de communicatie is Skal, nadat het EKO-certificaat was ingetrokken, naar onze mening tekortgeschoten. Wij baseren dit op de volgende bevindingen:

- *Er is gedeeltelijk inhoudelijk onvolledige/onjuiste informatie verstrekt. Overigens is niet gebleken dat bewust onvolledige/onjuiste informatie is verstrekt.²⁶*

Met andere woorden, „Er is door Skal wel eens niet de (volledige) waarheid gezegd. Maar we weten niet of dit opzettelijk is gebeurd.” Heeft KPMG documenten van de decertificering onder ogen gehad? Heeft KPMG wellicht de mogelijkheid van antedatering overwogen?

De conclusies van KPMG met betrekking tot het ‘dossier teakhout’ zijn, nog geheel afgezien van de dubieuze chronologie, vernietigend:

Het dossier van Skal inzake de certificering van Flor y Fauna is ontoereikend om een oordeel te kunnen vellen over de terechtheid van de certificering.

Inzake de controle en certificering hebben wij niet kunnen vaststellen welke specifieke werkzaamheden zijn verricht om vast te stellen dat geen bestrijdingsmiddelen werden gebruikt (dit in het kader van de ‘forest management’ certificering). Het bevreemdt ons dat de rapportages van Rainforest Alliance/Smartwood in het dossier ontbreken. Aangezien in de certificeringsrapporten van de Skal-controleur veelvuldig is verwezen naar deze rapportages is de beschikbaarheid van deze rapportages naar onze mening noodzakelijk voor een adequate onderbouwing van de aanbevelingen alsmede voor de beoordeling door de Skalmedewerker, belast met de certificeringsbeslissing.

Voorts achten wij het opmerkelijk dat wij in het dossier ‘forest management’ geen nadere motivering hebben aangetroffen ter onderbouwing van het besluit om de omschakeltermijn niet van toepassing te verklaren, dan wel vastlegging van de goedkeuring van de door de controleur beschreven motivering.²⁷

Na het bovenstaande bevreemden de uitspraken van Skal en Goewie toch wel enigszins:

“Deze vraagtekens [geplaatst door NOVA] zijn door het KPMG-onderzoek thans weggenomen,” aldus Eric Goewie, voorzitter van Skal. [...] Skal is tevreden met de duidelijkheid die het onderzoek heeft gegeven. Voor Skal betekent de uitkomst dat de consument erop kan blijven vertrouwen dat het EKO-keurmerk staat voor een product van biologische oorsprong.²⁸

En inderdaad, eventuele vraagtekens zijn weggenomen: het KPMG-rapport bevestigt immers het sterke vermoeden van onterechte certificering. Het betreffende rapport van SmartWood/Rainforest Alliance is overigens tot op heden op Internet te raadplegen en te downloaden, maar dit terzijde.²⁹

De hoofdrolspelers in de Flor y Fauna-zaak bij Skal, de heren Holthuis, Heezen, en Monster (de controleur in Costa Rica), zijn ondertussen ontslagen of anderszins niet meer werkzaam voor Skal. Toeval of niet? Voor het ontslag van Holthuis gaf Skal als reden:

De organisatie vraagt om een sterke aansturing en een krachtig management. Holthuis heeft die capaciteiten niet in de mate die het bestuur wenselijk acht.

[...]

Holthuis heeft een goede rol gespeeld in het begin van de organisatie. Maar dit is iets anders dan iets met een kleine groep mensen opbouwen.³⁰

De heer Holthuis heeft, naar mijn weten, deze argumentatie nooit bevestigd.

Geen onterechte EKO-certificering door Skal?

Skal verdedigde zich tegen de door NOVA geuite twijfels aan de betrouwbaarheid van het EKO-keurmerk door te stellen dat de drie genoemde producten niet met een EKO-keurmerk op de markt zijn gebracht:

Er zijn geen producten ten onrechte voorzien van het EKO-keurmerk en met dat keurmerk op de markt gebracht. Deze conclusie trekt controle-organisatie Skal op basis van het onderzoek van accountantsbureau KPMG naar drie gevallen van buitenlandse controles, enige jaren geleden.³¹

Waarschijnlijk is de stelling, dat er, in het geval van de sesampasta en het teakhout, geen producten voorzien van het EKO-keurmerk op de markt gebracht zijn, correct. Maar dat de sesampasta en het teakhout niet met het EKO-keurmerk op de markt kwamen, was niet de verdienste van Skal. Het tegendeel is waar: indien Gaston Smit, directeur van Horizon B.V., de aangeslotene die het Ethiopische sesamzaad wilde verwerken tot sesampasta met EKO-keurmerk, Paul Romeijn en ik zelf Skal niet op de hoogte gebracht hadden van onze twijfels met betrekking tot de status van het sesamzaad en het teakhout, dan zouden deze producten voorzien van het 'onterechte' EKO-keurmerk op de markt gekomen zijn. Het lijkt mij dus niet alleen ongepast, maar bovendien onhandig van Skal om hierover zo hoog op te geven. Het simpele feit dat door Skal het EKO-keurmerk aan het sesamzaad en aan het teakhout was verleend, is echter al voldoende reden Skal en het EKO-keurmerk onbetrouwbaar te noemen.

Van amateuristische pioniersorganisatie naar professioneel bedrijf

In diverse persberichten van Skal, en ook in het KPMG-rapport, wordt gesproken van een proces van professionalisering dat zou plaatsvinden bij Skal. De argumentatie is dat de fouten –let wel: slechts „*de communicatieve en procedurele onvolkomenheden*”!– zouden samenhangen met de overgang van een amateuristische naar een professionele organisatie:

In korte tijd ontwikkelde de jonge pioniersorganisatie Skal diverse programma's en procedures. Tegelijkertijd moest Skal zich als controle-organisatie onafhankelijker gaan opstellen en groeide de internationale markt. Skal had daarbij soms moeite om dat proces in communicatief en procedureel opzicht voldoende te begeleiden.³²

Maar gelukkig had KPMG in haar rapport geconstateerd dat het allemaal de goede kant op gaat, en dus stelde Skal:

Daarnaast beschouwt Skal de uitkomsten als een steun in de rug om door te gaan met de verbeteringen die ze reeds vanaf 1999 in de organisatie doorvoert. Het gaat hier vooral om de controlesystematiek en de communicatie met de aangesloten ondernemers, maar ook de samenwerking met andere Europese controle-organisaties voor de biologische productie.

Bestuur en directie van Skal worden tenslotte gesterkt in hun mening dat de organisatie haar voorgenomen koerswijziging krachtig moet doorzetten. Doel hiervan is om de structuur en werkwijze van Skal aan te passen aan de eisen van deze tijd.³³

Mijn ervaringen zijn anders. In de eerste periode van het onderzoek naar de waarheid in de Flor y Fauna-zaak had ik mijn vragen voorgelegd aan de toenmalige directeur Holthuis. Hij liet vervolgens duidelijk blijken de vragen niet serieus of in het geheel niet te willen beantwoorden. Nadat Holthuis ontslagen was, legde ik dezelfde vragen voor aan interim-directeur Guus de Groot. Ook De Groot bleek niet bereid serieus op mijn vragen in te gaan. In tegendeel, het lijkt mij dat de handelwijze van interim-directeur De Groot in dezen niet wezenlijk afwijkt van die van de heer Holthuis.

De handelwijze van Skal in deze affaire is regentesk: eerst ontkennen, vervolgens bagatelliseren en, tenslotte, melden dat het alweer veel beter gaat.³⁴

Hoe kon de huidige situatie ontstaan?

De biologische certificering in Nederland vormt een schoolvoorbeeld van het ‘poldermodel’. Het Ministerie van LNV gunde in 1993 het monopolie van biologische certificering aan Skal. Binnen Skal zijn verschillende partijen vertegenwoordigd via de Raad van Advies:

Om maatschappelijk draagvlak te hebben en om alle belanghebbende partijen in de gelegenheid te stellen invloed uit te oefenen op het beleid van de Stichting is statutair voorzien in een Raad van Advies.³⁵

In deze Raad van Advies vinden we de producenten en handelaren van ‘biologische’ producten.³⁶ De Raad van Advies draagt de voorzitter en de leden van het Bestuur voor. Het Bestuur van Skal bestond per 1 maart 2000 uit 6 leden, allen aangesteld op voordracht van de Raad van Advies of op voordracht van individuele leden van de Raad van Advies. Dit Bestuur benoemt vervolgens de directeur van Skal. De directeur benoemt de controleurs. Kortom, de producenten en de handelaren benoemen, zij het ook indirect, hun eigen controleurs. Over deze structuur merkt KPMG op:

In de huidige opzet is de rol van de Raad van Advies ten opzichte van de Skal-organisatie (en/of haar directie) in de praktijk niet altijd duidelijk. Gelet op de samenstelling van de Raad van Advies (met daarin bijvoorbeeld ook aangeslotenen) achten wij het verstandig de plaats en functie van de Raad van Advies in de toekomst zodanig te definiëren dat de schijn van belangentegenstellingen zo veel mogelijk wordt vermeden.³⁷

KPMG spreekt van ‘belangentegenstellingen’. Het lijkt mij echter dat, in de huidige opzet, ‘belangenverstrengeling’ een nog veel groter gevaar vormt.

De rol en de verantwoordelijkheid van het Ministerie van LNV

Het Ministerie van LNV heeft 2 toezichthouders binnen het Bestuur van Skal. De affaires roepen de vraag op welke rol het Ministerie van LNV, en meer in het bijzonder haar toezichthouders, binnen het Bestuur van Skal speelt.

Naar aanleiding van mijn onderzoek naar de Flor y Fauna zaak en de teleurstellende reacties van Skal op mijn verzoeken tot informatie, verzocht ik het Ministerie van LNV mij inzage te verlenen in de relevante documenten in deze zaak. Dit Ministerie, als toezichthouder van Skal, zou immers documenten moeten bezitten aangaande het toezicht namens het Rijk bij Skal. Mijn verzoek formuleerde ik met een beroep op de Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB). Na mijn oorspronkelijke WOB-verzoek ontstond zich een correspondentie met het Ministerie van LNV. Na veel heen en weer schrijven besloot het Ministerie van LNV mij geen inzage in de betreffende documenten toe te staan. Het lijkt er alleszins op dat het Ministerie, tenminste hangende het eigen onderzoek naar het functioneren van Skal en het voorbereiden van nieuwe wetgeving, geen kritische blik in de eigen kaarten toelaat.

Hoe nu verder met de controle en certificering van biologische producten?

‘Een biologische markt te winnen (beleidsnota biologische landbouw 2001-2004)’ van het Ministerie van LNV stelt op bladzijde 9:

De biologische landbouw zal [...] gevraagd worden om de komende jaren op een breder terrein betrouwbare garanties te geven en waar te maken. Het controle- en certificeringssysteem zal zich continu moeten ontwikkelen. Transparantie is daarbij voorwaarde voor een blijvend vertrouwen van de consument.

Ik ben het van harte eens met deze stelling. Voor het vertrouwen van de consument is een betrouwbaar controle- en certificeringssysteem noodzakelijk. Voor ‘controle- en certificeringssysteem’ vul ik ‘keurmerk’ in. Voor een betrouwbaar keurmerk gelden tenminste 3 voorwaarden:

- A) de controle en certificering moet onafhankelijk van de (financieel) belanghebbenden (producenten en handelaren) plaatsvinden;
- B) er moet een redelijke kans zijn dat fraude en corruptie aan het licht komen en
- C) die fraude en corruptie moeten bestraft worden met duidelijke en openbare sancties.

Bij de controle- en certificeringpraktijk van Skal is aan geen enkele van deze voorwaarden voldaan. Het gebrek aan transparantie en openbaarheid van de controle- en certificeringpraktijk van Skal heeft deze tekortkomingen lange tijd kunnen bedekken. Zij ontbraken om reden dat geen van de betrokken partijen, producenten noch handelaren, noch het toezichthoudende Ministerie van LNV, daaraan behoefte hadden. Dat die openbaarheid echter zeer nodig is, werd aangetoond door de, tenminste, 3 gevallen waarbij Skal, al dan niet met opzet, fouten heeft gemaakt.

Skal heeft reeds een aantal malen gemeld dat haar organisatie en haar werkwijze aangepast zullen worden.³⁸ Gedwongen door de ontstane commotie zullen Skal en het Ministerie van LNV veranderingen moeten tonen. De vraag is echter of deze veranderingen ook verbeteringen zullen zijn. Minister Brinkhorst van LNV heeft reeds enkele malen melding gemaakt van de mogelijkheid de markt voor biologische controle en certificering te ‘liberaliseren’. Dit zou betekenen dat Skal haar monopolie zou verliezen en dat andere bedrijven toegang tot de lucratieve Nederlandse markt zouden krijgen. Deze liberalisering zou

moeten leiden tot meerdere elkaar beconcurrerende certificeerders. Het Centraal Bureau Levensmiddelen (CBL)³⁹ blijkt voorstander van dit scenario:

De monopoliepositie van SKAL leidt volgens CBL-directeur Theo Roos tot te hoge controlekosten, waardoor ook de producten tegen te hoge prijzen in de winkels liggen.

Ook in het kader van de nieuwe Europese regelgeving en de openstelling van de Europese binnenmarkt is de exclusieve positie van SKAL af te keuren, vindt Roos, ook controleorganisaties voor biologische producten uit andere landen moeten het EKO-keurmerk kunnen toekennen.⁴⁰

Een openstelling van de markt leidt echter niet per se tot een betrouwbaarder keurmerk. Indien immers concurrerende certificeerders net zo weinig openheid zullen geven als Skal in het verleden, dan zal de wens om de regels na te leven bij diverse producenten en handelaren niet gestimuleerd worden. Gevreesd moet dan worden voor een verdere verlaging van het niveau: malafide producenten en handelaren zullen gaan zoeken naar de minst strenge controleur en certificeerder.

Platform Biologica, de overkoepelende belangenbehartiger van biologische producenten en handelaren, ziet het EKO-keurmerk liever niet in particuliere handen, maar wenst dat het keurmerk publiekrechtelijk door de overheid wordt beheerd:

„Mits wij als sector wel invloed houden op de normen van het keurmerk en innovaties in de sector in de gaten worden gehouden”, benadrukt Louise Lutikholt van [Platform] Biologica.⁴¹

Maar ook indien de overheid zelf de controle en certificering van biologische producten meer direct zal gaan uitvoeren, is de betrouwbaarheid van het keurmerk alleen gewaarborgd indien er maximale transparantie en openbaarheid wordt geboden.

Hoe kan de noodzakelijke transparantie en openbaarheid gewaarborgd worden?

De moderne informatietechnologie maakt een grote transparantie en openbaarheid van de productieketen en de controlerende instanties mogelijk. Deze transparantie en openbaarheid zullen uiteraard wel iets kosten, maar zij zijn, ondanks een hogere prijs voor het product, onontkoombaar: de (alternatieve) consument moet een redelijke zekerheid hebben dat een product met een EKO-keurmerk ook werkelijk biologisch is. Een mogelijkheid om de transparantie van een controlerende en certificerende organisatie te vergroten is de controlerapporten te publiceren, bij voorkeur ook via Internet. De consument kan dan, in principe, zelf het controlerapport controleren. Wij leven in een tijd waarin eindelijk het klassieke probleem ‘wie controleert de controleur?’, tegen aanvaardbare kosten, opgelost kan worden: de consument, de burger, kan, in principe, de controleur controleren. Voorwaarde is echter dat de controleur alle relevante informatie openbaar maakt. Het is niet zozeer de technische onmogelijkheid die dit tot op heden verhinderd heeft. Veeleer heeft het gebrek aan goede wil bij de controleur en de direct betrokkenen dit verhinderd. Het is de vraag hoe lang de kritische consument deze situatie nog zal accepteren.

Voor iedereen toegankelijke bronnen:

- website Skal: www.skal.nl of www.skal.com
- NRC Handelsblad (18 en 19 mei 2001) (www.nrc.nl)
- Trouw (www.trouw.nl)
- Agrarisch Dagblad (www.agrarischdagblad.nl)
- website AgriHolland : www.agriholland.nl
- website Ministerie van LNV : www.minlnv.nl
- website Platform Biologica : www.platformbiologica.nl
- website Paul Romeijn: www.treemail.nl

¹ Persbericht/website van Skal, 19 oktober 2000.

² Persbericht/website van Skal, 23 oktober 2000.

³ Persbericht/website van Skal, 09 november 2000.

⁴ Agrarisch Dagblad, 02 februari 2001.

⁵ Agrarisch Dagblad, 02 februari 2001.

⁶ KPMG, Verslag van bevindingen. 14 mei 2001. Voortaan ook wel genoemd 'KPMG-rapport' of 'rapport'.

⁷ Het KPMG-rapport is te verkrijgen bij Skal tegen betaling van f35,00. Maar waarom zet Skal het rapport niet integraal op haar website? Misschien toch iets te laagdrempelig?.

⁸ Persbericht/website van Skal, 16 mei 2001.

⁹ NRC Handelsblad, vrijdag 18 mei 2001, blz.1.

<http://www.nrc.nl/nieuws/binnenland/990185544011.html>

¹⁰ NRC Handelsblad, zaterdag 19 mei 2001, blz.(1-)2.

<http://www.nrc.nl/nieuws/binnenland/990250233025.html>

¹¹ Persbericht/website van Platform Biologica.

www.platformbiologica.nl/persbericht/ingezondenbrief.html); website AgriHolland; lezersbrief van Ellen Winkel, NRC Handelsblad, 02 juni 2001, p.6.

¹² Persbericht/website van Skal, 30 mei 2001.

¹³ Website van Skal: www.skal.nl/ekokeur.htm 18 juni 2001. Dezelfde bladzijde is ook te lezen op de website van AgriHolland: www.agriholland.nl/dossiers/home.html onder 'Keurmerken Biologische Landbouw'.

¹⁴ Website Ministerie van LNV: ('Lekker dat er EKO is. Da's toch biologisch':

www.minlnv.nl/thema/voeding/eko/infotxe.htm 03 augustus 2000)

¹⁵ „Een biologisch product is wettelijk omschreven als een product dat middels de biologische landbouwmethode is geproduceerd.” schrijft Ellen Winkel

www.platformbiologica.nl/persbericht/ingezondenbrief.html; lezersbrief NRC, 02 juni 2001, p.6). De biologische 'landbouwmethode' kan dan vervolgens met een procescertificaat aangetoond worden. Een biologisch 'proces' maakt het product dus 'biologisch'. Daarom kon het *Agrarisch Dagblad* ook gerust Chris Maan, persvoorlichter van Skal, citeren met de woorden 'Alle gecertificeerde producten zijn biologisch' (*Agrarisch Dagblad*, 20 oktober 2000, p.3). George Orwell noemde dit 'Newspeak' ('Ignorance is Strength').

¹⁶ KPMG-rapport, blz.32; § 4.4.1.1.

¹⁷ KPMG-rapport, blz.8.

¹⁸ Nieuwsbrief, 15(5), augustus 1998, p.6.

¹⁹ Een van de vragen die tijdens mijn onderzoek in de Flor y Fauna-zaak direct opkwam, was: wat betekent de term ‘opgenomen op de lijst met nieuw aangeslotenen’? Aanvankelijk dacht ik dat dit betekende dat Flor y Fauna gecontroleerd en gecertificeerd was. (Dat was ook de mening van mevrouw Berendsen, telefoniste van Skal, die ik ernaar vroeg.) Achteraf bleek dit een wel heel naïef idee. Het KPMG-rapport stelt:

Uit ons onderzoek blijkt dat [...] een aangeslotene bij Skal niet per definitie gecertificeerd hoeft te zijn en dat Skal onvoldoende gecommuniceerd heeft wat de status van de aangeslotene(n) was, wie door Skal gecertificeerd en gecontroleerd waren dan wel welke certificaten ingetrokken waren. (KPMG-rapport, blz.8)

KPMG concludeert dat de spontane communicatie van Skal ver onder de maat was. Maar ook bij concrete navraag, ook in andere gevallen dan de Flor y Fauna-zaak, was Skal niet bereid opheldering over de status van ‘aangeslotenen’ te verschaffen. Een van de redenen is dat Skal zich contractueel verplicht geen inhoudelijke uitspraken over contractanten te doen aan derden.

²⁰ FSC = Forest Stewardship Council. Deze internationale organisatie accrediteert andere organisaties, bijvoorbeeld Skal, die vervolgens certificaten (logo) met betrekking tot ‘duurzaam gewonnen hout’ verstrekken.

²¹ ‘Flor y Fauna’ vormde het cruciale onderdeel van een zogenaamde unit-linked levensverzekering van OHRA. Het doek viel voor dit beleggingsinstrument, dat, onder andere door het Wereld NatuurFonds, sterk werd gepropageerd, als zijnde een exemplarisch duurzaam project, in november 1999. Toen riep OHRA alle eigenaren op, de verzekering terug te verkopen aan OHRA, aangezien de verwachte opbrengsten dramatisch achterbleven bij de gewekte verwachtingen. Zie: www.treemail.nl.

²² KPMG-rapport, blz.39.

²³ KPMG-rapport, blz.40.

²⁴ Romeijn, 22 juni 2001, persoonlijke mededeling.

²⁵ KPMG-rapport, blz.24: § 4.2.2.9.

²⁶ KPMG-rapport, blz.43: § 5.1.3.3.

²⁷ KPMG-rapport, blz.42: § 5.1.3.1.

²⁸ Persbericht/website van Skal, 19 oktober 2000.

²⁹ Zie: www.smartwood.org/reports/flor-y-fauna.html.

³⁰ Agrarisch Dagblad, ‘Directeur Jan Holthuis aan de kant gezet door Skal’, 09 december 1999, blz.1.

³¹ Persbericht/website van Skal, 16 mei 2001. Ook Ellen Winkel van Platform Biologica hanteert dit argument in haar ingezonden brief/persbericht.

³² Persbericht/website van Skal, 19 oktober 2000.

³³ Persbericht/website van Skal, 16 mei 2001.

³⁴ Typering van Koen Koch, Trouw, 08 januari 2000, p.25 ‘Dief en diefjesmaat’.

³⁵ Website Skal: www.skal.com/skalorganisatie.htm (organisatiestructuur).

³⁶ Onder andere: Nederlandse Vereniging voor Ecologische Landbouw (NVEL) voor de producenten; Vereniging van Winkels in de Natuurvoedingsbranche (VWN) en het Centraal Bureau Levensmiddelen (CBL) voor de handelaren; Platform Biologica voor zowel de producenten als de handelaren.

³⁷ KPMG-rapport, blz.53 : § 6.3 punt 3.

³⁸ Onder andere: Persberichten/website van Skal, 19 oktober 2000, 16 mei 2001; KPMG-rapport, blz.51-54 : § 6.

³⁹ CBL = Ahold [Albert Heijn], Laurus [Konmar], etcetera.

⁴⁰ Agrarisch Dagblad, 03 november 2000.

⁴¹ Trouw, 25 april 2001, p.7.